

פרשת שמות - תשס"ו

אליזבט גולדוין

דברים אלה הם פיתוח של רעיון משל אבי מורי, ד"ר לוסיאן לזר, והם מוקדשים לו באהבה.

ה שבוע נתחיל לקרא את ספר שמות, ראשית סיפורו של עם ישראל. בני ישראל נמצאים במצרים, כי ירדו לשם לחיות בצל הגנתו של יוסף, המשנה לפרעה. יוסף מת, וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף" (שמות א 8) – לא מבשר טובות. ואכן, "הבעיה הדמוגרפית" איננה המצאה הישראלית, כפי שניתן לראות בשלב מוקדם של הפרשה: "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֵאֵד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם" (שם 7), ופרעה החדש, שלא ידע את יוסף, אומר "הֲבֵינָה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מְלַחְמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ" (שם 10). מכאן מתחיל מאבק איתנים בין אלוהי העברים לפרעה, ובמקביל אליו, מתנהל מאבק נוסף, מאבק בין כוחות המוות לכוחות החיים. אתמקד במאבק זה. פרעה גוזר מוות על כל הבנים הזכרים. הוא מטיל את המשימה על המיילדות העבריות, שפרה ופועה, אשר באומץ בלתי מוסבר מפירות את מצוותו. ואז מוטלת המשימה על כל מצרים.

בהמשך, מספר נשים מתגייסות להצלת חייו של משה, התינוק העברי הזכר שעל-פי צו פרעה אין לו זכות לחיות. אמו, אשר רואה "אתו כי טוב" (שם ב 2) מחביאה אותו במשך שלושה חודשים. קשה לאמוד את מידת הסכנה והקושי של גבורה זו. אחותו שומרת עליו כאשר הוא בתוך תיבת הגומא על הנילוס, ודואגת שאמו הביולוגית תהיה למיניקתו בשכר. עד כאן, אלה הנשים הקרובות למשה, שמהן אולי מצופה, לפחות במידה מסוימת, לסכן את חייהן להצלת חייו, אף כי השאלה מנין האומץ/החוצפה או הטיפשות להפר את צווי פרעה הכל יכול. אך בת פרעה, שממנה אין לנו שום ציפיות, גם היא מצטרפת לחבורת נשים יוצאת דופן זו: "וַתִּכְדֶּה בַת פְּרָעֹה לְרַחֵץ עַל הַיָּאֵר... וַתִּרְאֶה אֶת הַתֵּבָה בַּתֹּךְ הַסּוּף... וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֶהוּ אֶת הַיֶּלֶד וְהִנֵּה נֹעַר בֶּכֶה וַתַּחְמַל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִי־לִדֵי הָעֵבְרִים זֶה... וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתִּבְאֶהוּ [אמו] לְבַת פְּרָעֹה וַיְהִי לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן הַמַּיִם מָשִׁיתָהוּ" (שם ב 5-10). מכל המצרים, דווקא בת פרעה היא זו הנתקלת בתינוק הבוכה. היא יודעת בדיוק מה נמצא לפניו. זהו תינוק עברי שדינו מוות על-פי צו אביה. אבל היא חומלת עליו ומצילה אותו ומגדלת אותו כאילו היה בנה.

מה היו תולדות האנושות ללא משה? דבר לא ידוע לנו על בת פרעה, מלבד העובדה שהיתה בתו של אחד מן הרוצחים הגדולים בהיסטוריה. אפילו את שמה אין לנו יודעים, וגם לא ידוע לנו אם היו לה ילדים אחרים, ומה בעצם הניע אותה להפר צו של אביה, לחמול ולהציל תינוק עברי. בת פרעה היא כנראה חסידת אומות העולם הראשונה, להבה קטנה של אור בחושך גדול, אם לשושלת מפוארת ומיוחדת מאוד של אנשים ישרי דרך, שתמיד ידעו להבדיל בין טוב לרע, ולא נרתעו מלסכן את חייהם לשם עשיית הטוב.¹

¹ זהו עיבוד של מדרש הפותח את לקסיקון חסידי אומות העולם הצרפתיים. ראו : Lazare L., Le livre des Justes, J C Lattes 1993 עמ' 13 - 15

ניתן היה לסיים כאן: נשים אמיצות מתגייסות להצלת תינוקות עבריים, ובייחוד משה, כנגד צו המוות של פרעה. אך הסיפור ממשיך לפתח את המתח שבין כוחות המוות לכוחות החיים. "וַיְהִי בַיָּמִים הֵהֵם וַיַּגְדֵּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אָחִיו וַיֵּרָא בְּסִבְלֹתָם וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרִי מִכָּה אִישׁ עֵבְרִי מֵאֶחָיו. וַיִּפֶן כֹּה נֹכַח וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ וַיִּנְד אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחֹל" (ש 11-12).

המעשה הראשון של משה הוא רצח. אמנם מעשה זה בא ממקור של הזדהות עם בני עמו וסבלם – אך האם באמת זה היה הפתרון היחיד למצב שהתגלה לעיניו? לוחם החופש הבלתי נלאה, שאכן יצליח לשחרר את עמו מעבדות, מתחיל את דרכו בעולם בנטילת חייו של אדם אחר.

המשך הסיפור ידוע. למשה צפויה עוד תקופת התלמדות והתבגרות במדבר של מדין, נישואים עם ציפורה בתו של יתרו, ומפגש מיוחד בסנה הבוער – שם הוא מקבל את השליחות הגדולה להוציא את בני ישראל ממצרים, ברתיעה בלתי מוסתרת.

ואז, בדרך חזרה למצרים לשחרר את עמו על פי הצו האלוהי: "וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בְּמִלּוֹן וַיִּפְגְּשׁוּהוּ יְהוָה וַיִּבְקֹשׁ הַמֵּיתוֹ. וַתִּקַּח צִפּוֹרָה צֵר וַתִּכְרֹת אֶת עַרְלַת בְּנֵהָ וַתִּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חָתָן דְּמַיִם אֲתָה לִי. וַיִּרְף מִמֶּנּוּ אִזְ אֶמְרָה חָתָן דְּמַיִם לְמוֹלֵת" (ש 24-26).

גם ה', מי שצווה על משה לשחרר את עמו, מבקש להמית. לא לגמרי ברור מן הפסוק אם הוא מבקש להמית את משה או את בנו. על כל פנים, האחריות על החיים שוב ניטלת בידי אישה: ציפורה אשת משה מלה את בנה ובכך מצילה את משה או אותו, את הבן.

פרעה, משה וה', הדמויות המרכזיות בהובלת הסיפור המכונן של יציאת מצרים, כולם ממיתים או מתכוונים להמית. לעומתן, המיילדות, אם ואחות משה, בת פרעה וציפורה אשת משה עוסקות בהצלה ושמירה על החיים.

האם החלוקה המגדרית כאן היא מקרית? ומה היה קורה אילו הדמויות המובילות את הסיפור היו הנשים הללו? האם היו נחסכות ממצרים עשר המכות הנוראות, הטביעה בים סוף והאבדות הרבות של בני ישראל במדבר?

הפרקים הראשונים של ספר שמות מציעים לנו קריאה חתרנית של ההיסטוריה. האם נשכיל ללמוד את השיעור היום?

ד"ר אליזבת גולדוין

elisabeth@ginegar.net